

ANDRZEJ SZCZEPANIAK
Uniwersytet Opolski

Historia Domu Rekolekcyjnego Konferencji Episkopatu Polski „Księżówka” w Zakopanem w latach 1910–1945

1. W monarchii austro-węgierskiej – 2. W niepodległej Rzeczypospolitej

Centrum Formacyjno-Szkoleniowe „Księżówka” w Zakopanem, przeznaczone głównie dla kapłanów, ma już ponadstuletnią historię. Nie wiemy dokładnie, czy wśród pierwszych badaczy, turystów i taterników, którzy docierali na przełomie XVIII i XIX w. do nieznannej małej wioski pod Tatrami, zwanej Zakopane, były osoby duchowne. Pierwsza parafia w tej miejscowości powstała w 1848 r. wraz z przybyciem ks. Józefa Stolarczyka, pochodzącego z Wysokiej koło Jordanowa. Od tego czasu nastąpił szybki rozwój Zakopanego, które w latach 70. XIX w. stało się przodującym ośrodkiem ruchu turystycznego, a ks. Stolarczyk był zaliczany do pierwszych najbardziej czynnych turystów i taterników. Jego mieszkanie pełniło rolę biura informującego o noclegach, przewodnikach i udzielało praktycznych rad o poruszaniu się w Tatrach.

Od XIX w. wzrosło również zainteresowanie badaczy i lekarzy leczniczymi właściwościami górskich wód i klimatu. Dużą popularnością cieszyły się pruskie uzdrowiska na Dolnym Śląsku (Duszniki, Kudowa, Szczawno), do których przyjeżdżali Polacy z Wielkopolski, jak też z innych terenów dawnej Rzeczypospolitej, od Litwy po Galicję¹. Ta ostatnia wpisywała się z kolei w sieć uzdrowisk austriackich (Krynica, Szczawnica, Zakopane, Truskawiec, Worochta, Jarem-

¹ M. MAZZINI, *Dziewiętnastowieczne podróże Polaków do dolnośląskich wód*, w: M. CIEŚLA-KORYTOWSKA, O. PŁASZCZEWSKA (red.), *Dziedzictwo Odyseusza. Podróż, obcość i tożsamość, identyfikacja, przestrzeń*, Kraków 2007, s. 323–336.

cza)². Do Zakopanego już na początku XIX w. przyjeżdżali kuracjusze leczyć żentycą (serwatka z mleka owczego, używana przez pasterzy w Tatrach) choroby górnych dróg oddechowych. Podtatrze odwiedzało coraz więcej przedstawicieli ziemiaństwa i inteligencji w celu klimatycznego leczenia gruźlicy. W 1875 r. w Kuźnicach dr Ludwik Ganczarski uruchomił pierwszy zakład wodoleczniczy. W 1886 r. Zakopane zyskało miano uzdrowiska. W II Rzeczypospolitej zgodnie z art. 2 ustawy o uzdrowiskach z 1922 r. niektóre z nich, jak Krynica i Zakopane, zostały uznane za uzdrowiska państwowe.

1. W monarchii austro-węgierskiej

Początki najstarszej, drewnianej części domu, wpisującego się dziś w kompleks zabudowy zwany popularnie „Księżówką”, położonego przy słynnej, prowadzącej do wrót polskich Tatr, drodze do Kuźnic (dziś ul. Przewodników Tatrzańskich 2), sięgają połowy XIX w. Kuźnice należały wówczas do tzw. sekcji zakopiańskiej – części dawnego starostwa nowotarskiego, wchodzącego w skład utworzonej przez Austrię po pierwszym rozbiórce Polski (1772 r.) prowincji zwanej Galicją. Dobra kamery nowotarskiej (dawnej królewskiej), stanowiące część majątku królów polskich w Tatrach, zaborca austriacki postanowił sprzedać prywatnym właścicielom. Kuźnice wraz z zakładem hutniczym nabył w 1807 r. przemysłowiec węgierski Jan Wincenty Homolacs. Po nim odziedziczył je brat, Emanuel Homolacs (1779–1830). Po jego śmierci właścicielką dóbr zakopiańskich została wdowa, Klementyna ze Sławińskich Homolacsowa (1809–1878), która ok. 1832 r. poślubiła kuzyna – Edwarda Homolacsa (1808–1890), bratanka Emanuela. Odtąd mąż w jej imieniu zarządzał majątkiem. W Kuźnicach Homolacsowie wybudowali dwór z ogrodem. Zakład górniczo-hutniczy przeżywał wówczas swój największy rozkwit. Do dworu przyjeżdżali uczeni i artyści, wśród nich m.in. malarz Jan Nepomucen Głowacki (1802–1847), geograf i poeta Wincenty Pol (1807–1872), etnograf Oskar Kolberg (1814–1890), zoologowie Maksymilian Nowicki (1826–1890) i Ernst Schauer (1812–1888) – faunista, ornitolog i preparator, oraz liczni turyści. W 1854 r. dwór odwiedził arcyksiążę Karol Ludwik, członek rodu Habsburgów³.

Przynależne do majątku w Kuźnicach lasy Edward Homolacs przekazał pod opiekę nadleśniczemu Gustawowi Fingerowi (1823–1893). Ten wybudował ok.

² H. WAJDA-LAWERA, *Uzdrowiska galicyjskie w dobie autonomii jako zjawisko społeczno-kulturowe*, Rzeszów 2015 (niepublikowana rozprawa doktorska).

³ *Homolacs*, *Wielka encyklopedia tatrzańska*. <http://z-ne.pl/t,haslo,1749,homolacs.html> (8.08.2016).

1854 r. duży drewniany, o rezydencjonalnym charakterze, piętrowy dom z murywanym przyziemem z kamienia i cegły ceramicznej jako leśniczówkę dla licznej swojej rodziny. Na wewnątrz budynku składały się pomieszczenia o dużych powierzchniach użytkowych, np. pokój o powierzchni 29,68 m² i wysokości 4,50 m (półciemny), które ogrzewano piecami kaflowymi. Przyziemie zostało przeznaczone na kuchnię, pomieszczenia gospodarcze i piwnice⁴.

W domu tym G. Finger prowadził pocztę zakopiańską, której był pierwszym kierownikiem. Wymieniona tu data wybudowania domu (podawana w publicystycznym obiegu) nie jest jednoznaczna. Nie odnaleziono do dziś dokumentów konkretnie stwierdzających, jaki był rok rozpoczęcia budowy obiektu, natomiast „świadkiem” oddania go do użytku pozostaje zachowana do czasów obecnych belka z napisem „1851”⁵. W 1877 r. dom ten zakupiła hr. Róża z Potockich Krasieńska⁶, nazywając go „Adasiówką” na cześć swojego syna, Adama. Decyzję zamieszkania w Zakopanem podjęła dla ratowania zdrowia chorych na gruźlicę dzieci: Adama (1870–1909), Elżbiety (1872–1906) i Zofii (1873–1891). Zgodnie z opinią ks. Stanisława Płoszyńskiego to ona zadecydowała o rozbudowie drewnianej części domostwa o dodatkowe pokoje, dostosowując je do własnych potrzeb, nadając siedzibie charakter rezydencji⁷. Właścicielka „Adasiówki” prowadziła dom otwarty dla ówczesnej elity kulturalnej, przyjeżdżającej na wypoczynek do Zakopanego. Salon gościł uczonych, pisarzy i artystów, m.in. Henryka Sienkiewicza, Ignacego Jana Paderewskiego, Tytusa Chałubińskiego, Stanisława Ignacego Witkiewicza, malarza, portrecistę i batalistę Tadeusza Ajdukiewicza oraz muzykanta, gawędziarza i pieśniarza – górala Sabałę (Jana Krzeptowskiego).

W tym czasie dobra zakopiańskie należały do pruskiego barona Ludwika Eichborna, który nabył je w 1869 r. od Klementyny Homolacsowej. Po dwunastu latach hr. Róża Krasieńska wydzierżawiła „Adasiówkę” hr. Władysławowi Zamoyskiemu – nowemu właścicielowi Zakopanego, sama zaś przeprowadziła się z dziećmi do Rogalina, majątku drugiego męża, Edwarda Raczyńskiego. W 1889 r. Zamoyski w drodze licytacji

⁴ Archiwum Domu Rekolekcyjnego Konferencji Episkopatu Polski „Księżówka” w Zakopanem, (dalej: ADR „Księżówka”). Opis techniczny dotyczący rozbudowy i modernizacji Domu Wypoczynkowego „Księżówka” w Zakopanem (materiał nieuporządkowany, dokumenty bez paginacji stron). Jest to najstarszy piętrowy dom typu willowego w Zakopanem.

⁵ J. GŁĄBIŃSKI, *Sto lat Księżówki*, „Gość Krakowski” 49 (2010), s. 5.

⁶ ADR „Księżówka”. W pierwszym zapisie w księdze hipotecznej dla gminy Zakopane /1wh:1309/ pod datą 18 IX 1896 r. czytamy: „budynek jest zainstalowany na: Róża hr. Potockich hr. 1 Krasieńskiej 2. Raczyńskiej”

⁷ ADR „Księżówka”, S. PŁOSZYŃSKI, „Księżówka” w Zakopanem 1909–1959, jej początki. Wspomnienia własne oraz na podstawie listów księdza Piotra Wawrzyńskiego, Inowrocław, 5 III 1959, s. 3 (mps).

nabył miejscowość Kuźnice i wraz z matką, Jadwigą z Działyńskich Zamoyską, oraz swoją siostrą, Marią, zamieszkał w „Adasiówce”. W willi znalazła schronienie Szkoła Domowej Pracy Kobiet założona w Kórniku (Wielkopolska) w 1882 r. przez Jadwigę Zamoyską. W szkole tej uczono podstawowych zajęć gospodarstwa domowego, ale przede wszystkim formowano charaktery i wychowywano kobiety w duchu patriotyzmu i religii katolickiej. Zamknięta w 1886 r. przez władze pruskie, została przeniesiona do Starej Lubowli na Spiszu, następnie do Kalwarii Zebrzydowskiej, aby w 1889 r. znaleźć czasowe schronienie w Zakopanem – w domu Zamoyskich. W czerwcu 1891 r. szkołę przeniesiono do stałej już siedziby wyremontowanego w Kuźnicach budynku po dawnej administracji zlikwidowanej huty. Tu przeprowadzili się również Zamoyscy. W 1896 r. „Adasiówka” została sprzedana dr. Bronisławowi Chwistkowi (1856–1922) i siostrze jego żony, Antoninie Majewskiej. Chwistek – przybyły z Krynicy lekarz klimatyczny – urządził w tym dwudziestoczeropokojowym domu w okresie od 1901 r. do 1905 r. zakład wodoleczniczy dla nerwowo chorych. Po wyjeździe w 1906 r. do Ameryki, jego żona, Emilia z Majewskich Chwistkowa, prowadziła do 1909 r. w „Adasiówce” wyłącznie pensjonat. Mieszkał w nim ich syn, Leon – matematyk, filozof, pisarz, nowatorski malarz, twórca estetycznych teorii i strefizmu w sztuce. Był uczniem, mieszkającego w pensjonacie Chwistków, Stefana Pawlickiego, profesora filozofii i teologii Uniwersytetu Jagiellońskiego⁸. Do willi przyjeżdżali m.in.: taternik i alpinista Janusz Chmielowski, literat i taternik Edmund Cięglewicz, muzyk i kompozytor Mieczysław Karłowicz, malarz i rzeźbiarz Jan Rembowski, oraz kompozytor i pianista Karol Szymanowski.

W rok po zamieszkaniu w willi „Adasiówka” Zamoyskich, tj. 1 marca 1891 r., powstało Stowarzyszenie Domu Zdrowia dla Kapłanów w Zakopanem z siedzibą w Krakowie. Pierwszym prezesem Stowarzyszenia został ks. prałat Władysław Chotkowski (1843–1926), będący jednocześnie rektorem Uniwersytetu Jagiellońskiego i posłem do austriackiej Rady Państwa. Wymienione Stowarzyszenie za jeden z celów statutowych wyznaczyło swoim członkom zbudowanie domu wspólnoty wzorowanego na założeniach zakładu leczniczego, w którym udziela się pomocy księżom przyjeżdżającym do Zakopanego dla poratowania zdrowia. Do tychczas przybywający do Zakopanego kapłani wynajmowali pokoje w góralskich chatach lub willach. W projektowanym domu, według zapisu statutowego z marca 1891 r., mogli zamieszkać również członkowie Stowarzyszenia przybywający tam w celach wyłącznie turystycznych⁹

⁸ ADR „Księżówka”, K. Estreicher do Z. Lustofina, Kraków, 14 X 1967 r.

⁹ ADR „Księżówka”, *Statut Stowarzyszenia Domu Zdrowia dla Kapłanów w Zakopanem*, Tarnów 1898, s. 1.

W funkcjonowaniu nowo powstałej organizacji uczestniczyć mieli członkowie: honorowi, założyciele, dożywotni oraz zwyczajni. Przynależność do określonej grupy członkowskiej zależała z jednej strony od zasług na rzecz Stowarzyszenia (honorowi), z drugiej zaś od wysokości składki jednorazowej. Przy składce w wysokości co najmniej 100 złotych reńskich (200 marek) przyjmowano do Stowarzyszenia w charakterze członków-założycieli, natomiast kwota 50 złotych reńskich (100 marek) upoważniała do rangi członków dożywotnich. Tytułem wpisowego 1 złote reńskie (2 marki) i opłacania corocznie 3 złotych reńskich (6 marek) składki przyjmowano członków zwyczajnych¹⁰.

Statut został zaakceptowany przez Cesarsko-Królewskiego Delegata Namiestnictwa (dawny starosta) w Krakowie. Prezesa Stowarzyszenia, ks. Władysława Chotkowskiego, poinformował o tym C.K. Radca Rządu i Dyrektor Policji Zenon Korotkiewicz¹¹. Uzyskawszy owo zapewnienie, ks. Chotkowski rozpoczął zbiórkę funduszy na budowę domu. Pozyskane środki pozwoliły wkrótce na wybudowanie niewielkiego obiektu. Z kolei na południowym stoku Gubałówki przy ul. Szkolnej księży z diecezji tarnowskiej byli w posiadaniu małej kilkupokojowej posesji nazywanej w potocznym obiegu „domem księży tarnowskich”. Zarządzał nim ks. Józef Kaliciński – katecheta z Tarnowa¹², do którego przyjeżdżali głównie księży z diecezji tarnowskiej¹³. Cztery lata później kanonik katedralny z Tarnowa, ks. Jan Bernacki (1865–1920), reprezentując pewną grupę księży z tej diecezji, wysłał do C.K. Namiestnictwa w Tarnowie zmieniony statut Stowarzyszenia Domu Zdrowia dla Kapłanów w Zakopanem oraz protokół Walnego Zebrania z 9 października 1895 r. z oznajmieniem o przeniesieniu siedziby Stowarzyszenia do Tarnowa. Na tę zmianę otrzymał akceptację najwyższego urzędu C.K. w Tarnowie¹⁴.

Przypuszczalnie nastąpił rozłam wśród autorów koncepcji funkcjonowania Stowarzyszenia. Ci, którzy wywodzili się ze środowiska tarnowskiego, nie podjęli się realizacji założonego w statucie celu, jakim była budowa dużego domu dla księży pochodzących z innych ziem polskich. W styczniu 1909 r. nowy prezes Stowarzyszenia, ks. Józef Kaleciński, postanowił rozwiązać dotychczasową organizację. Na pierwszym walnym zebraniu zwołanym 24 lutego 1909 r. w Krakowie z udziałem

¹⁰ *Tamże*, s. 2–5.

¹¹ ADR „Księżówka”, C.K. Radca Rządu i Dyrektor Policji Z. Korotkiewicz do W. Chotkowskiego, Kraków 15 IV 1891 r.

¹² ADR „Księżówka”, S. PŁOSZYŃSKI, *Księżówka w Zakopanem 1909–1959 jej początki*, s. 1.

¹³ M. ŁABUZ, *Duchowieństwo diecezji tarnowskiej w latach 1886–1918*, Tarnów 2007, s. 345–348.

¹⁴ ADR „Księżówka”, C.K. Radca Namiestnictwa L. Płaziński do J. Bernackiego, Tarnów 7 XI 1895 r.

łem ks. Piotra Wawrzyniaka – proboszcza z Mogilna (Wielkopolska) – utworzono Towarzystwo Domu Zdrowia dla Kapłanów Katolickich w Zakopanem. Wybrano Komitet Założycielski, w skład którego weszli: ks. Jan Wądolny – członek kapituły krakowskiej, ks. Józef Kaczmarczyk – prof. UJ, ks. Józef Kaleciński – doktor teologii, muzyk, artysta malarz, ks. Franciszek Pałka – katecheta z Tarnowa oraz ks. Melchior Kądziała – redaktor krakowskiej gazety „Prawda” Ostatni z wymienionych opracował statut Towarzystwa. 27 marca 1909 r. zostało ono wpisane do rejestru spółek zarobkowych i gospodarczych na mocy uchwały C.K. Sądu Obwodowego Handlowego w Nowym Sączu jako stowarzyszenie z ograniczoną poręką. Ta nowa katolicka organizacja oparła swoją działalność na zasadach funkcjonowania spółdzielni. Każdy członek Stowarzyszenia wносił 50 koron wpisowego. Było ono instytucją humanitarną, a jego członkowie nie czerpali zysków osobistych z jego działalności. Statut określał, że przedmiotem jego działania jest: „utrzymanie własnego Domu Zdrowia w Zakopanem z odpowiednim urządzeniem (z biblioteką, czytelnią, kaplicą i łazienkami), dla kapłanów katolickich, którzy przybywają tam, czy to dla wypoczynku, czy dla zwiedzenia gór (...)”¹⁵. Wpis do rejestru spółek zarobkowych i gospodarczych zobowiązywał Towarzystwo do składania Starostwu dorocznych sprawozdań finansowych oraz wykazu członków i udziałów¹⁶. Zostało ono zarejestrowane zgodnie z austriacką ustawą o stowarzyszeniach z 15 listopada 1867 r. oraz wpisane do rejestru spółek w myśl § 22 ustawy z 9 kwietnia 1873 Dz. u. p. nr 70.

Jednocześnie wydrukowano i rozesłano pięć tysięcy egzemplarzy statutu, zachęcając księży trzech zaborów do wstępowania w szeregi członków Towarzystwa. W ciągu roku zapisało się do niego blisko czterystu księży pochodzących z rozległych obszarów dawnej Rzeczypospolitej – od Krakowa, Częstochowy, Poznania, Warszawy, Płocka aż po Przemyśl, Rawę Ruską, Wilno, a nawet były zgłoszenia z Petersburga. Silną reprezentację miała Wielkopolska. Wśród hierarchów Kościoła katolickiego Towarzystwo wsparli: kard. Jan Puzyna – biskup krakowski, Karol Fischer i Józef Sebastian Pelczar – biskupi przemyscy, Franciszek Jaczewski – biskup lubelski, Władysław Bandurski – sufragan archidiecezji lwowskiej, Wincenty Teofil Popiel – arcybiskup metropolita warszawski, Józef Teofil Teodorowicz – arcybiskup lwowski obrządku ormiańskiego, Józef Bilczewski – arcybiskup metropolita lwowski obrządku łacińskiego, czy kanonicy, a późniejsi arcypasterze: Prymas – kard. Edmund Dalbor i kard. Aleksander Kakowski – metropolita

¹⁵ ADR „Księżówka”, *Statut Stowarzyszenia Domu Zdrowia dla Kapłanów w Zakopanem*, s. 2.

¹⁶ ADR „Księżówka”, Kierownik C.K. Starostwa w Nowym Targu do Józefa Kalicińskiego, Nowy Targ 20 IV 1909 r.

warszawski. Do 1912 r. liczba członków Towarzystwa wzrosła niemal trzykrotnie i wynosiła 1107 księży¹⁷

Jesienią 1909 r. (w okresie prezesury – od 30 VI 1909 r. – ks. Józefa Kalińskiego) członkowie walnego zebrania Towarzystwa Domu Zdrowia dla Kapłanów Katolickich w Zakopanem podjęli decyzję zaciągnięcia pożyczki hipotecznej w wysokości 55 000 koron austriackich. Zamierzano w ten sposób uzupełnić zasoby przeznaczone na zakup od Bronisława Chwistka willi „Adasiówka” wraz z ogrodem o powierzchni 1 $\frac{3}{4}$ hektara. Za tę posiadłość dotychczasowy właściciel zażądał sumy 90 000 koron¹⁸. Część kwoty, 20 000 koron pozyskano ze sprzedaży wybudowanego wcześniej domku¹⁹. Cała transakcja była możliwa dzięki m.in. nieoprocentowanej pożyczce hipotecznej, zaciągniętej w wysokości 20 000 koron przez ks. prałata Piotra Wawrzyniaka. Wierzycielem hipotecznym była Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha w Poznaniu, której ks. Wawrzyniak był dyrektorem²⁰. Kontrakt kupna-sprzedaży nieruchomości pomiędzy Towarzystwem Domu Zdrowia dla Kapłanów Katolickich w Zakopanem z siedzibą w Krakowie a Bronisławem Chwistkiem z Zakopanego podpisano 23 lutego 1910 r.²¹ Tak kończy się ponadtrzydziestoletnia historia „Adasiówki” W przechowywanej do dziś w archiwum Domu Rekolekcyjnego Konferencji Episkopatu Polski w Zakopanem księdze pamiątkowej, po wpisie ostatnich gości pod datą „Październik 1909 r.”, pojawiła się nowa nazwa willi: „Księżówka” Pod nią widnieje napisana wierszem przez nieznanego autora (bez tytułu) krótka historia drewnianego domu:

Kraśnińscy i Raczyńscy tu niegdyś mieszkali
I „Adasiówką” willę swoją nazywali.
Także Zamoyscy jakiś czas tu byli,
Gdy Zakopane na aukcji nabyli,
Nim Żyda z karczmy w Kuźnicach ruszyli
I szkołę pracy dla panien stworzyli.
A potem ją Chwistkowie od nich zakupili

¹⁷ ADR „Księżówka”, Lista członków Towarzystwa Domu Zdrowia dla Księży w Zakopanem 1910–1912.

¹⁸ ADR „Księżówka”, S. PŁOSZYŃSKI, „Księżówka” w Zakopanem 1909–1959, s. 3; ADR, *Pro memoria* z 12 XII 1977 r. w sprawie modernizacji Domu Wypoczynkowego „Księżówka” w Zakopanem.

¹⁹ Dotychczasowa kwerenda źródłowa nie wyjaśniła, o który dom chodziło.

²⁰ ADR „Księżówka”, St. Adamski (dyrektor Drukarni i Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu) do C.K. Starostwa w Nowym Targu (oddział podatkowy), 27 III 1911 r.

²¹ Dokonano też wpisu hipotetycznego o numerze 1309 w księdze wieczystej gminy katastralnej w Zakopanem.

I w niej zakład leczenia wodą urządzili.
 Wreszcie Księża nabyli tu piękne siedlisko,
 Rozszerzyli i dali „Księżówka” nazwisko.
 Niech służy tak jak chcieli oni fundatorowie:
 Panu Bogu na chwałę! Klerowi na zdrowie!

Po zakupie domu przeprowadzony został gruntowny jego remont z wymianą dachu i zagospodarowaniem ogrodu. Za jego przeprowadzenie odpowiedzialny był ks. Stanisław Płoszyński – wikariusz ks. prałata Piotra Wawrzyniaka.

Przystosowana do nowej roli willa „Adasiówka” 1 lipca 1910 r. przyjęła na wypoczynek pierwszych księży z różnych stron dawnej Rzeczypospolitej²². Cena za dzień pobytu, wynosząca 4 korony austriackie, była dostępną dla ubogiego księdza²³. Willa, od wyjazdu dr. Chwistka ok. 1906 r. do Ameryki, nie spełniała już roli zakładu wodoleczniczego. Lecznicze właściwości Zakopanego rozpropagował na ziemiach polskich lekarz z Warszawy, Tytus Chałubiński. Obok wspomnianego już zakładu wodoleczniczego dr. Ludwika Ganczarskiego w Kuźnicach, drugi, większy, pod koniec lat 80. XIX w. założył Andrzej Chramiec – miejscowy lekarz z rodziny górali podhalańskich. Brak jest danych, aby opisać, jak funkcjonował zakład wodoleczniczy w willi „Adasiówka” Jeszcze w latach 60. XX w. leżały „na werandzie urządzenia do pryszniców i innych ablucji, które ongi zalecał zany ks. Kneipp”²⁴. Prawdopodobnie woda o dużej zawartości żelaza, przechodząca przez składowane w Kuźnicach odpady hutnicze, doprowadzana była z pobliskiego potoku do zakładu.

Od lipca 1910 r. willa dr. Bronisława Chwistka funkcjonować zaczęła jako „Dom Zdrowia dla Kapłanów Katolickich w Zakopanem” Jak pokazują strony wspomnianej już książki pamiątkowej, stał się on miejscem polskiej kultury, wspólnym domem dla kapłanów przyjeżdżających z Prus, Wielkopolski, Królestwa Polskiego, Galicji, w którym panowała atmosfera wspólnoty narodowej. Ks. radca Jan Janas ze Stawu (Poznańskie), weteran powstania styczniowego 1863 r., przyjaciel ks. Wawrzyniaka, na kartach książki pamiątkowej „Księżówki” napisał:

²² ADR „Księżówka”, M. MILEWSKI, *Sześćdziesiąt lat „Księżówki”* (mps).

²³ ADR „Księżówka”, Karta pocztowa M. Zabłocki do K. Kinastowskiego, Zakopane, 31 VII 1911 r. Przykładowe ceny przed I wojną światową: 2 korony – 1 kg słoniny, 4 korony – koszula męska, 8 koron – buty.

²⁴ R. TOMCZYK, *Pół wieku zakopiańskiej „Księżówki”*, TPow 36 (1963), s. 9; Sebastian Kneipp (1821–1897) z Bawarii opracował naturalne metody leczenia różnego rodzaju schorzeń. Spisał je, wydając w 1886 r. książkę pt. *Moje leczenie wodą*, przetłumaczoną również na język polski.

Smutnoż tam, bracia, smutno ponad Wartą
Z duszą cierpieniem i bólem rozdartą
Prusak nas dręczy, świat też z naszych szydzi
Nikt naszych żalów nie słyszy, nie widzi.

W innym miejscu nieznaną autor dokonał wierszowanego wpisu:

Z nad Wisły i Buga, z nad Niemna i Warty
Z najdalszych zakątków rozbitej ojczyzny
Zbiegliśmy się tutaj w jeden hufiec zwarty
By ducha pokrzepić z niewoli szarzyzny.

Powyższe zapiski ukazują „Księżówkę” jako „wolną przestrzeń duchową”, niezastąpione miejsce spotkań, wymiany myśli – również tych płynących z niepodległościowych dążeń Polaków. W pierwszym sezonie letnim w „Księżówce” mieszkało stale około pięćdziesięciu księży z różnych rejonów ziem polskich²⁵.

Założone na początku 1909 r. Towarzystwo Domu Zdrowia dla Kapłanów Katolickich w Zakopanem działało niezwykle prężnie, a jego kapitał rósł szybko pomnażany przez pozyskiwanych nowych udziałowców i ofiarność duchowieństwa. Ten szeroki rozmach finansowy zawdzięczało wspomnianemu wyżej ks. prałatowi Piotrowi Wawrzyniakowi²⁶. Był to wybitny działacz społeczny i polityczny z Wielkopolski. Pełnił funkcję prezesa Towarzystwa Przemysłowego św. Wojciecha w Śremie, przy pomocy ks. Augustyna Smarzewskiego przekształcił Lokalną Kasę Oszczędności i Pożyczek w Śremie w Bank Ludowy, opierający funkcjonowanie o nowoczesne zasady spółdzielczości. W 1876 r. ks. Wawrzyniak został jego dyrektorem. Kierował także Drukarnią i Księgarnią św. Wojciecha w Poznaniu. W 1907 r. utworzył Związek Kapłanów *Unitas*, którego też został prezesem. Do zadań tego Związku należało m.in. pielęgnowanie życia duchowego, zabezpieczenie materialne księży oraz obrona duchowieństwa przed pomówieniami i niesłusznymi zarzutami, zwłaszcza dziennikarzy. Związek w 1909 r. w całości wszedł do Towarzystwa Domu Zdrowia dla Kapłanów Katolickich w Zakopanem, zasilając go swoimi członkami²⁷

²⁵ ADR „Księżówka”, S. PŁOSZYŃSKI, „Księżówka” w Zakopanem 1909–1959, s. 4.

²⁶ Zob.: K. ŚMIGIEL, *Ks. Piotr Wawrzyniak – człowiek, kapłan, społecznik*, Poznań 1985; Cz. ŁUCZAK, *Ks. Piotr Wawrzyniak (1849–1910)*, Poznań 2000; G. WRÓŃSKA, *Śladami ks. Piotra Wawrzyniaka*, Poznań 2008.

²⁷ Zob. L. WILCZYŃSKI, *Związek Kapłanów „Unitas” archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej. Zarys dziejów pierwszej korporacji kapłańskiej na ziemiach polskich 1907–1939*, Poznań 2012.

Duże doświadczenie społeczno-gospodarcze ks. Wawrzyniaka okazało się niezmiernie przydatne w tworzeniu ekonomicznych podstaw funkcjonowania Towarzystwa Domu Zdrowia dla Kapłanów Katolickich. Do pracy w „Księżówce” zatrudnił on od czerwca 1910 r. cztery siostry zakonne ze Zgromadzenia Rodziny Maryi we Lwowie. Na Walnym Zebraniu 6 czerwca 1910 r. wybrano nowy Zarząd Towarzystwa. Jego prezesem został ks. Piotr Wawrzyniak (zmarły w listopadzie 1910 r.)²⁸, a dyrektorem „Księżówki” – ks. Stanisław Płoszyński. Pod ich kierownictwem dom stał się miejscem spotkań i odczytów z dziedziny kultury religijnej, społecznej i narodowej. „Jeszcze za mojego dyrektorstwa – pisał ks. Płoszyński – w Adasiówce – Księżówce była kilkakrotnie na Mszy św. Jenerałowa Zamoyska. (...) Był też za moich czasów (...) brat «Albert» Adam Chmielowski”²⁹

Ciekawy wątek do początkowych koncepcji funkcjonowania „Księżówki” wnosi odrębna notatka ks. Kazimierza Kinastowskiego (1888–1978) – proboszcza z Wrześni z lat 30. XX w. Kapłan ów odnotował, że „pierwotnie przeznaczona była jako dom wypoczynkowy dla księży archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej”³⁰. Przypomniał, że willę „Adasiówka” zakupił ok. 1909 r. założony przez ks. Piotra Wawrzyniaka Związek Kapłanów Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej *Unitas*, utworzony jako stowarzyszenie samopomocy na wzór związków zawodowych dla księży. Jego prezesem był wówczas ks. prałat Stanisław Adamski – późniejszy biskup diecezji katowickiej (1930–1952). Współdziałał finansowy ks. Piotra Wawrzyniaka i odwiedziny „Księżówki” już w pierwszym roku jej funkcjonowania przez Wielkopolan: Arkadiusza Lisieckiego – późniejszego biskupa diecezji katowickiej (1926–1930) i Stanisława Adamskiego³¹ mogłyby na to wskazywać. Obchodzący w 1918 r. 25. rocznicę święceń kapłańskich, wielki społecznik, metropolita gnieźnieński i poznański – Prymas Polski Edmund Dalbor, po otrzymaniu od księży obu archidiecezji w darze kwotę 34 tys. marek, oznajmił, że zebrany fundusz przeznaczył: „na pomoc dla Księży niezamożnych, którzy zapadną na ciężką chorobę, połączoną ze znacznymi kosztami lub po przebytej ciężkiej chorobie potrzebują wyjazdu do wód”³².

²⁸ W 1995 r. na dziedzińcu „Księżówki” została odsłonięta i poświęcona przez kard. Józefa Glempa, Prymasa Polski, tablica pamiątkowa ku uczczeniu pamięci ks. Piotra Wawrzyniaka, autorstwa prof. J. Pietrzaka.

²⁹ ADR „Księżówka”, S. PŁOSZYŃSKI, „Księżówka” w *Zakopanem 1909–1959*, s. 3.

³⁰ ADR „Księżówka”, K. Kinastowski, Dotyczy „Księżówki” w *Zakopanem* (rps).

³¹ ADR „Księżówka”, M. Zabłocki do K. Kinastowskiego, *Zakopane 31 VII 1911 r.*

³² F. LENORT (red.), *Na stolicy prymasowskiej w Gnieźnie i w Poznaniu. Szkice o prymasach Polski w okresie niewoli narodowej i w II Rzeczypospolitej*, Poznań 1982, s. 309.

20 lipca 1911 r. Towarzystwo Domu Zdrowia dla Kapłanów Katolickich wybrało nowego prezesa. Został nim ks. prałat Józef Wiejowiejski, kanclerz kurii biskupiej w Przemyślu. Obok niego do pomocy w zarządzaniu domem „Księżówka” została wybrana dziewięcioosobowa Rada Nadzorcza Towarzystwa. W związku z tym, że przed I wojną światową dom ten odwiedzało rocznie blisko dwieście osób, zastanawiano się nad jego rozbudową, rozważając różne sposoby pozyskania na ten cel środków finansowych. Na posiedzeniu Towarzystwa w lipcu 1912 r. ks. prezes J. Wiejowiejski przedstawił projekt budowy nowego murowanego obiektu, który byłby przedłużeniem, wspomnianego wyżej, dotychczasowego drewnianego z połowy XIX w. piętrowego budynku willowego. Według relacji ks. S. Płoszyńskiego była to połowa zaplanowanej inwestycji. Zaprojektowana wieża stanowiła środek pewnej całości, którą zrealizowano dopiero w latach 80. XX w.³³

Odpowiedzialnym za przeprowadzenie budowy Rada uczyniła ks. Andrzeja Gorczycę, katechetę z Przemyśla, który sprawował funkcję dyrektora domu „Księżówka”. W 1913 r. informował on zwierzchników o prowadzonej budowie i zaciągniętych na ten cel pożyczkach. Dzięki nim inwestycję zakończono w czerwcu 1914 r., tuż przed wybuchem wojny. Dobudowano do drewnianej willi sięgający w głąb ogrodu trzykondygnacyjny obiekt murowany z przyziemiem i poddaszem mieszkalnym, rozplanowanym w przestrzeni częściowo strychowej, a częściowo jako pomieszczenia II piętra. Budynek nakryto dachem systemu mansardu francuskiego, obłożonego ocynkowaną blachą³⁴. Zakończony wieżą zachował wymowę oryginalnej architektury zakopiańskiej (fot. 1). Zastanawiano się również nad wybudowaniem w ogrodzie, przy drodze do Kuźnic, dużej kaplicy dla przebywających na wypoczynku w Zakopanem księży. Z uwagi na trudności finansowe odstąpiono od tego planu, przystając na przygotowanie kaplicy w jednym z pomieszczeń „Księżówki”. Zezwolenia na miejsce sakralne, w którym będzie przechowywany Najświętszy Sakrament, udzielił biskup krakowski Adam Stefan Sapieha, zastrzegając, aby tabernakulum było „godnie ozdobione i zabezpieczone, a lampa stale zapalona”³⁵.

W latach 1914–1915, w wyniku toczącej się wojny, liczba gości w „Księżówce” gwałtownie zmalała. Zakopane przyciągało jednak Polaków różnych opcji politycznych swoją tradycją spotkań czy zjazdów okazjonalnych, pod pretekstem których prowadzono dysputy o przyszłej Polsce, a samo ich miejsce, oddalo-

³³ ADR „Księżówka”, S. PŁOSZYŃSKI, „Księżówka” w Zakopanem 1909–1959, s. 5.

³⁴ ADR „Księżówka”, *Opis techniczny dotyczący rozbudowy i modernizacji Domu Wypoczynkowego „Księżówka” w Zakopanem.*

³⁵ W. SKRODZKI, „Księżówka” „Niedziela” 26 (1986), s. 7.

ne od działań wojennych, dawało poczucie bezpieczeństwa i wolności. Również „Księżówka” nie stała pod tym względem na uboczu biegu historii. W 1916 r. zaczęli przyjeżdżać księża na zjazdy, m.in. z okazji rocznic święceń kapłańskich. W październiku „Księżówkę” odwiedził kapelan Legionów ks. Wiktor Kwapiński, a w lutym 1918 r. Prymas Edmund Dalbor. Wpisy do księgi pamiątkowej świadczą o panującym tam duchu patriotyzmu. Mówi o tym m.in. wiersz wpisany po internowaniu przez Niemców w 1917 r. w obozach w Szczypiornie i Beniaminowie legionistów oraz aresztowaniu ich komendanta, Józefa Piłsudskiego. Nieznany autor wyartykułował w nim oburzenie wobec przemocy zaborców. Inny wiersz wyrażał nadzieję, że z wojny wyłoni się „Wolna Polska”. Pojawiły się też wpisy świadczące o różnicy zapatrywań na przyśpieszony bieg wydarzeń wojennych. Jeden z pensjonariuszy napisał utwór *Na zbrodnię Prusaków na J. Piłsudskim*, obok ktoś inny odpowiadał: „oby tylko nie wypuścili go prędko z «kozy» to taką zbrodnię dałoby się wytrzymać”³⁶.

Odzyskanie w listopadzie 1918 r. niepodległości zainspirowało nieznanego gościa do kolejnych wpisów, tym razem entuzjastycznych pięciu wierszowanych strof. Opatrzył je tytułem *Na powitanie Polski*.

Pękły niewoli kajdany,
Runęły zaborców trony,
Zmartwychwstał kraj nasz kochany
Biały Orzeł z pęt spuszczonej!

Bóg wejrzał na nędzę naszą,
Zliczył łzy polskiego ludu,
Oswobodził ziemię laszą,
Mocą niezwykłego cudu!

PANIE ! dzięki Ci i chwała,
Z głębi serc polskich kapłanów,
Że Polska z grobu powstała!
Żeś stał w proch naszych tyranów!!

A choć nam jeszcze zagraża
Straszliwa wojna domowa,
Twa Wszechmoc, co cuda stwarza,

³⁶ R. TOMCZYK, *Pół wieku zakopiańskiej „Księżówki”*, TPow 36 (1963), s. 9.

Niech nas od zguby zachowa!

Księżówko! krzyknij z radości!

Wnet zgoisz wojenne blizny,

Ujrzysz rychło tummy gości

Ze wszystkich dzielnic Ojczyzny!

Boże Narodzenie 1918 r.³⁷

2. W niepodległej Rzeczypospolitej

Po wojnie ks. Józef Wiejowiejski z ks. Andrzejem Gorczycą podjęli kolejny wyśitek inwestycyjny polegający na przeprowadzeniu gruntownego remontu zbutwiełej i zniszczonej drewnianej części „Księżówki”. Zapewne zachętą do tego był pod koniec 1918 r. apel ks. Prymasa E. Dalbora do księży w Polsce, „by podjęli albo kontynuowali wstrzymane na skutek wojny prace budowlane, ażeby w ten sposób zapewnić pracę rzemieślnikom i robotnikom”³⁸. W 1919 r. budynek dawnej „Adasiówki” rozebrano całkowicie, stawiając nowy drewniany wraz z kaplicą. Na tę inwestycję ks. Wiejowiejski wyasygnował własne środki w wysokości 531 208 koron i 620 000 marek. Z pieniędzy tych pokrył również zaciągnięte w latach 1913–1914 pożyczki. Kaplica domowa, na początku o prowizorycznym wystroju, w następnych latach była stopniowo wyposażana: w 1926 r. w paramenty liturgiczne, w 1928 r. położono parkiet, w 1935 r. dokupiono klęczniki oraz tablice (kanony) ołtarzowe z modlitwami do Mszy. W 1937 r. Wojciech Brzega – artysta związany z zakopiańską szkołą rzemiosła artystycznego wykonał charakterystyczny dla swojej twórczości ołtarz. W 1939 r. zakupiono konfesjonał oraz ławki w stylu zakopiańskim. Umieszczona w centrum ołtarza figura Matki Bożej w stylu europejskim – akademi-zującym³⁹ pochodzi ze wspomnianej zakopiańskiej szkoły⁴⁰.

³⁷ ADR „Księżówka”, *Adasiówka, Na powitanie Polski*, k. 177–118. Pod wierszem podpisało się dziesięciu kapłanów m.in.: Józef Wiejowiejski (diecezja przemyska), Stanisław Makowski i Mateusz Jez (diecezja krakowska), Kazimierz Czarkowski (z Podlasia) oraz z diecezji lubelskiej, lwowskiej i warszawskiej (podpisy nieczytelne).

³⁸ F. LENORT (red.), *Na stolicy prymasowskiej w Gnieźnie i w Poznaniu*, s. 312.

³⁹ Akademiizm – kierunek w sztuce europejskiej rozwijający się od XVII do XIX w. Opierając się na wzorcach sztuki antycznej i renesansowej, charakteryzował się konwencjonalną poprawnością formy, odrzucał spontaniczną ekspresję, jego przedstawiciele uważali, że w twórczości trzeba szukać inspiracji w dziełach historycznych, a naturę należy upiększać.

⁴⁰ W. SKRODZKI, „Księżówka. „Niedziela” 26 (1986), s. 8.

Założone w 1909 r. Towarzystwo Domu Zdrowia dla Kapłanów Katolickich w Zakopanem u progu niepodległej Rzeczypospolitej musiało dostosować się do nowych rozwiązań społeczno-prawnych młodego państwa. Określała je m.in. ustawa o spółdzielniach z 29 października 1920 r. Z uwagi na charakter zarobkowo-dobroczynny Towarzystwo w założeniach Ustawy miało być poddane nadzorowi Związków Rewizyjnych i Państwowej Radzie Spółdzielczej. Aby tego uniknąć podjęto na zebraniu 31 lipca 1922 r. uchwałę o rozwiązaniu Towarzystwa Domu Zdrowia dla Kapłanów Katolickich w Zakopanem i powołaniu nowego o statusie wyłącznie dobroczynnym o nazwie Towarzystwo Polskich Kapłanów Katolickich „Księżówka” w Zakopanem. Oficjalnie zawiązało się ono na podstawie zarządzenia wojewody krakowskiego z 15 sierpnia 1922 r. Pozostał do rozwiązania problem własności „Księżówki” jako nieruchomości nabytej w 1909 r. przez Towarzystwo Domu Zdrowia dla Kapłanów Katolickich, a w latach 1913–1914 dodatkowo rozbudowanej i wyremontowanej. 9 sierpnia 1923 r. pomiędzy Towarzystwem Domu Zdrowia dla Kapłanów Katolickich w Zakopanem a Towarzystwem Polskich Kapłanów Katolickich „Księżówka” podpisano kontrakt kupna-sprzedaży na sumę 3 608 228 zł polskich. Prezesem nowego Towarzystwa został wybrany ks. Jan Tobolak – proboszcz z Zakopanego, a dyrektorem domu „Księżówka” pozostał ks. Adam Gorczyca, który od 1911 r. był członkiem Zarządu Towarzystwa. W nowym statucie z 1923 r. określono jednoznacznie, że:

Towarzystwo jest stowarzyszeniem dobroczynnym, wszelkie zyski z prowadzenia tegoż powstałe, przeznacza się na ulepszenie i rozszerzenie domów oraz na dobroczynne cele pokrewne. Udzielanie członkom dywidendy, zwrot wpłaconych składek, podział majątku między członków jest wykluczony⁴¹.

Statut „Księżówki” z 1923 r. zmieniał sytuację prawną Towarzystwa na bardziej pomyślną, ponieważ zabezpieczał go przed ingerencją prawa świeckiego oraz wszelkich zewnętrznych sił administracyjno-politycznych. Oddawał Towarzystwo Polskich Kapłanów Katolickich pod protekcję Prymasa Polski. Protektorowi przysługiwało nie tylko prawo uczestnictwa w obradach Walnego Zgromadzenia i w posiedzeniach Zarządu, a tym samym czuwania nad całokształtem działalności „Księżówki”, ale także prawo zawieszania podejmowanych przez Walne Zgromadzenie bądź Zarząd uchwał, o ile byłyby niezgodne z przepisami prawa kościelnego. Powyższe prerogatywy, wynikające z zapisu statutowego Towarzystwa, sta-

⁴¹ Statut Towarzystwa Polskich Kapłanów Katolickich „Księżówka w Zakopanem”, Przemysł 1923, s. 6.

wiały Prymasa ponad jego Zarządem. To pokazywało, że Towarzystwo Polskich Kapłanów Katolickich „Księżówka” w Zakopanem

nie jest w ścisłym znaczeniu Stowarzyszeniem (a tym samym nie podlega przepisom ustawy o Stowarzyszeniach), ale jest zwykłą instytucją kościelną – a forma Towarzystwa miała tylko znaczenie drugorzędne jako forma samorządności księży, skoro w ostatecznej instancji wszystko podlegało Prymasowi i Prymas był jako Protektor najwyższą i najważniejszą instancją nad tym „Towarzystwem”⁴².

Fakt ten wzmacniał dodatkowo § 21 Statutu, który stanowił, że w przypadku rozwiązania Towarzystwa, jego majątek miał przejść na Protektora, tj. na Prymasa, czyli na własność Kościoła, a ten powinien go przeznaczyć na pokrewny cel dobroczynny⁴³. Status prawny „Księżówki” wpisywał się w uprawnienia majątkowe Kościoła katolickiego w II Rzeczypospolitej, które wynikały z zasady autonomii proklamowanej w art. 114 Konstytucji z 17 marca 1921 r.⁴⁴ i pośrednio z postanowień art. 113⁴⁵.

Nowy prezes snuł koncepcje dalszej rozbudowy „Księżówki”, ale brak funduszy uniemożliwił ich realizację. Pojawiały się też, jak 9 sierpnia 1926 r. na posiedzeniu Zarządu, pomysły budowy innych „Księżówek” w podobnych miejscowościach o zdrowotnych walorach klimatycznych. Wracano do pomysłu ks. P. Wawrzyniaka budowy na Helu nad Bałtykiem domu wypoczynkowego *Stella Maris*. Powyższe postulaty były zgodne z celami statutowymi Towarzystwa, wśród których wymieniano potrzebę nabywania i utrzymywania domów w miejscowościach klimatycznych wyłącznie na użytek swoich członków, potrzebujących wypoczynku lub poratowania zdrowia⁴⁶.

Zmianie uległy też ramy organizacyjne Towarzystwa. Kiedy przestało ono być instytucją częściowo zarobkującą, fundusz był zasilany ze składek członkowskich.

⁴² ADR „Księżówka”, *Sytuacja prawna „Księżówki” w świetle jej Statutu*.

⁴³ ADR „Księżówka”, *Statut Towarzystwa Polskich Kapłanów Katolickich „Księżówka w Zakopanem”*, Przemyśl 1923, s. 15.

⁴⁴ Ustawa z 17 III 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. nr 44, poz. 267); art. 114: „(...) Kościół rzymskokatolicki rządzi się własnymi prawami”

⁴⁵ Art. 113: „Każdy związek religijny, uznany przez Państwo (...) może samodzielnie prowadzić swe sprawy wewnętrzne, może posiadać i nabywać majątek ruchomy i nieruchomy, zarządzać nim i rozporządzać, pozostaje w posiadaniu i używaniu swoich fundacji i funduszy (...) dla celów wyznaniowych, naukowych i dobroczynnych”. Zob. D. WALENCIK, *Nieruchomości Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–2012. Regulacje prawne – nacjonalizacja – rewindykacja*, Katowice 2013, s. 14–15.

⁴⁶ ADR „Księżówka”, *Sytuacja prawna „Księżówki” w świetle jej Statutu*.

W 1926 r. ustalono wielkość składki rocznej w wysokości 5 zł. Nie wiadomo z jakich powodów członkowie Towarzystwa zaniedbywali obowiązek uiszczania opłat. Zmniejszył się w niepodległej Polsce zapal duchowieństwa do popierania Towarzystwa Polskich Kapłanów Katolickich „Księżówka”. W 1934 r. na 1415 członków zaledwie 310 opłaciło składkę. W 1935 r. dokonano weryfikacji członków i dłużników skreślono z listy. Ich liczba spadła do 621. Wywołało to spore trudności w utrzymaniu obiektu. Zaczęły pojawiać się pomysły sprzedania „Księżówki”. Sytuacja materialna była trudna, a koszty utrzymania wysokie. Ciężki górski klimat sprawiał, że przez większą część roku dom stał pusty. Sporadycznie przyjeżdżali goście Episkopatu, m.in. w 1929 r. „Księżówkę” odwiedził Prymas Anglii, kard. Francis Bourne, a w 1933 r. nuncjusz apostolski w Polsce Francesco Marmaggi⁴⁷. Pewne ożywienie pojawiło się w 1937 r., kiedy prezesem Towarzystwa został ks. Józef Jasiewicz, zapalony taternik i narciarz. Przyciągnął wówczas pod Kuźnice grupę księży uprawiających narciarstwo i założył koło „Księżówcy narciarzy”. W niepodległej Polsce przysła moda na sport, gry zespołowe, turystykę. Na kartach *Pamiętnika Domu „Księżówka”* przestały pojawiać się nostalgiczne wiersze w stylu Młodej Polski o narodowej niewoli i niepodległościowych tęsknotach Polaków. Zniknęła twórczość pełna patriotycznego patosu. W księdze pamiątkowej ktoś napisał:

Przebóg! Czy Muzy zamilkły, czy zabrał czas karty
 Że wolicie leżaki, saneczki lub narty?

Nadeszły nowe czasy, zmieniły się obyczaje. Wycieczki, wspinaczki górskie, wyprawy narciarskie, to nowy nurt życia również młodych i sprawnych fizycznie księży. Starsze pokolenie utrudzone pracą, żyjące wspomnieniami ostatniej wojny i tym, co przed nią bywało, wybierało werandę, leżak, książkę z podręcznej, zorganizowanej w „Księżówce”, biblioteki czy kino w mieście, czego dowodzi jeden z dowcipniejszych zapisów: „Piąta zbliża się godzina duchowieństwo mknie do kina”. Na kartach cytowanego tu pamiętnika, obok wpisów, pojawiły się fotografie z górskich wyczynów i nie zabrakło księżowskiej satyry (fot. 2)⁴⁸. Owe wpisy szkicowały obraz funkcjonowania „Księżówki” w II Rzeczypospolitej.

17 marca 1939 r. na mocy decyzji wojewody krakowskiego ponownie zarejestrowano Towarzystwo pod dotychczasową nazwą na podstawie art. 28 Prawa o Stowarzyszeniach z 27 października 1932 r. (Dz.U.R.P. Nr 94 poz. 808) w związ-

⁴⁷ ADR „Księżówka”, M. MILEWSKI, *Sześćdziesiąt lat „Księżówki”* (mps).

⁴⁸ ADR „Księżówka”, *Sezon w „Księżówce”*, k. 237.

ku ze zmianą „statutu rzeczowego Stowarzyszenia”⁴⁹ 10 sierpnia 1939 r. odbyło się ostatecznie przed wybuchem wojny zebranie Towarzystwa Polskich Kapłanów Katolickich „Księżówka” w Zakopanem. Przewodniczył mu prezes Towarzystwa, ks. dr Adam Gerstman, a sprawozdanie z działalności przedstawił ks. dyrektor Józef Jasiewicz. W czasie okupacji hitlerowskiej budynek został zajęty przez niemieckie oddziały wojskowe. Mieszkający w „Księżówce” Niemcy zdewastowali i okradli obiekt⁵⁰. W ogrodzie wycięto kilka starych świerków. Dyrektor, ks. Jasiewicz, nie był w stanie temu przeciwdziałać. Po okupacji przystosowanie obiektu do stanu używalności sprzed wojny i przywrócenie przynależnej mu roli nie było łatwe ze względu na ogromne trudności materialne. Udało się to dopiero pod koniec 1948 r. i na Boże Narodzenie zjechali do „Księżówki” pierwsi goście, a wśród nich bp Zdzisław Goliński – ówczesny sufragan lubelski. Obiekt po wojnie zaczął funkcjonować przez cały rok, spełniając różne zadania. Stał się domem wypoczynkowym dla księży rzymskokatolickich z całej Polski, miejscem obrad komisji kościelnych, konferencji oraz licznych rekolekcji kapłańskich, w tym dla członków Episkopatu. Również zmienił się status prawny „Księżówki”, bowiem nie wznowiło działalności Towarzystwo Polskich Kapłanów Katolickich „Księżówka” w Zakopanem. Zgodnie z § 21 statutu jego majątek przeszedł na Protektora Towarzystwa, tj. Prymasa Polski⁵¹, i znalazł się bezpośrednio w gestii kard. Stefana Wyszyńskiego.

*

Literatura

Źródła

Archiwum Domu Rekolekcyjnego Konferencji Episkopatu Polski „Księżówka” w Zakopanem.

Archiwum Akt Nowych, Urząd do Spraw Wyznań, (Wydział Wyznania Rzymskokatolickiego).

⁴⁹ ADR „Księżówka”, Statut Towarzystwa Polskich Kapłanów Katolickich „Księżówka” w Zakopanem (opieczętowny przez Urząd Wojewódzki Krakowski, Wydział Społeczno-Polityczny).

⁵⁰ ADR „Księżówka”, M. MILEWSKI, *Sześćdziesiąt lat „Księżówki”* (mps).

⁵¹ ADR „Księżówka”, *Statut Towarzystwa Polskich Kapłanów Katolickich „Księżówka w Zakopanem”*, Przemyśl 1923, s. 15.

Opracowania

- F. LENORT (red.), *Na stolicy prymasowskiej w Gnieźnie i w Poznaniu. Szkice o prymasach Polski w okresie niewoli narodowej i w II Rzeczypospolitej*, Poznań 1982.
- ŁABUZ M., *Duchowieństwo diecezji tarnowskiej w latach 1886–1918*, Tarnów 2007.
- ŁUCZAK Cz., *Ks. Piotr Wawrzyniak (1849–1910)*, Poznań 2000.
- MAZZINI M., *Dziewiętnastowieczne podróże Polaków do dolnośląskich wód w: M. CIEŚLA-KORYTOWSKA, O. PŁASZCZEWSKA (red.), Dziedzictwo Odyseusza. Podróż, obcość i tożsamość, identyfikacja, przestrzeń*, Kraków 2007.
- Statut Towarzystwa Polskich Kapłanów Katolickich „Księżówka w Zakopanem”*, Przemyśl 1923.
- ŚMIGIEL K., *Ks. Piotr Wawrzyniak – człowiek, kapłan, społecznik*, Poznań 1985.
- WALENCIK D., *Nieruchomości Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–2012. Regulacje prawne – nacjonalizacja – rewindykacja*, Katowice 2013.
- WILCZYŃSKI L., *Związek Kapłanów „Unitas” archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej. Zarys dziejów pierwszej korporacji kapłańskiej na ziemiach polskich 1907–1939*, Poznań 2012.
- WROŃSKA G., *Śladami ks. Piotra Wawrzyniaka*, Poznań 2008.

*

Streszczenie: W artykule została przedstawiona droga do zrealizowania, podjętego w 1891 r., przez Stowarzyszenie Domu Zdrowia dla Kapłanów w Zakopanem założenia, budowy domu wspólnoty, z uwzględnieniem bazy zakładu leczniczego. Obiekt przyjmował różną formułę: od domu dla księży w celach zdrowotnych, turystycznych po współczesne funkcje rekolekcyjno-szkoleniowe; od przeznaczenia dla osób wyłącznie duchownych, po szeroką ofertę korzystania z domu przez osoby świeckie. Tekst wprowadza w atmosferę panującą w „Księżówce” w czasach zaboru austriackiego, w II Rzeczypospolitej oraz w okresie okupacji hitlerowskiej.

Słowa kluczowe: Kościół w Polsce, Konferencja Episkopatu Polski, Zakopane, domy rekolekcyjne.

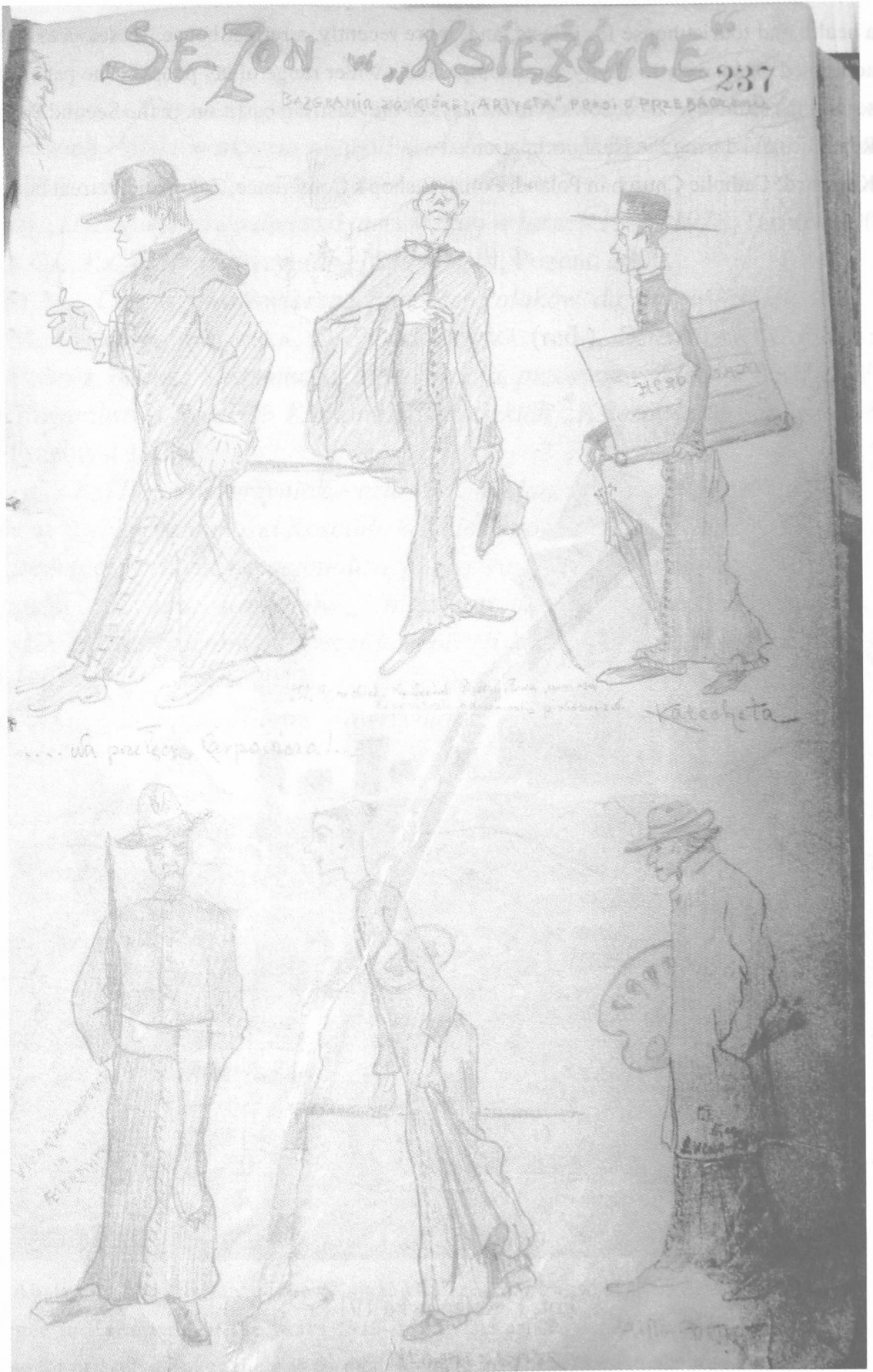
Abstract: The History of the “Księżówka” retreat house of the Polish Bishop Conference in Zakopane in the years 1910–1945. The article depicts the way in which the house for priests in Zakopane was formed. It starts from the decision adopted by the Health House for Priests Association in 1891 to build it and up to the completion of the works including the creation of a medical establishment. The house served different purposes: it was

a health and tourist house for priests, and, more recently, a retreat house. Its services were addressed exclusively to clergy, or encompassed a wider range of lay people. The paper describes the climate in “Księżówka” in the days of the Austrian partition, in the Second Polish Republic, and during the Nazi occupation.

Keyword: Catholic Church in Poland, Polish Bishop’s Conference, Zakopane, retreat house.

Fot. 1. Księżówka 1914 r.

Fot. 2. Rys. satyryczny.